

Harry Mulisch. *Bij gelegenheid*. De Bezige Bij

De mooiste typering van Harry Mulisch is afkomstig van Harry Mulisch: 'iemand die spijbelend en nieuwsgierig het leven bekijkt, daar het zijne bij denkt en onderwijl attent is op dreigende gevaren'. De typering staat in het dankwoord bij de verlening van het ereburgerschap van de stad Haarlem in maart 1995 en dit dankwoord is nu, samen met een veertiental soortgelijke teksten, opgenomen in *Bij gelegenheid*. Zelfs het dankwoord bij de uitreiking van de Prijs der Nederlandse Letteren, vorige week in Brussel, ontbreekt niet, dus de bundel mag met recht up to date worden genoemd.

Ik gebruik de Engelse woorden met enige schroom, want als ik Mulisch mag geloven maak ik mij zo medeplichtig aan de overwoekering van de landstalen door het Amerikaans, volgens hem de nieuwe wereldtaal. Zie hier een van de 'dreigende gevaren', in dit geval zelfs een onafwendbaar gevaar, waarop Mulisch ons in de bundel attent maakt. Maar ook de nieuwsgierige spijbelaar ontbreekt niet in het dankwoord. Ik herken hem wel in de geestige vergelijking van de Nederlandse Taalunie met de echtverbintenis van Adam en Eva, waarbij Adam Nederland vertegenwoordigt, Eva Vlaanderen, 'al was het maar omdat men daar beter eet, niet alleen appels'; volgens een zestiende-eeuwse geleerde werd er immers Nederlands gesproken in het paradijs. Bijna iedereen is dit vergeten, alleen Mulisch niet.

Dat hij overal het zijne bij denkt, blijkt eigenlijk uit al deze teksten en dat maakt ze ondanks hun gelegenheidskarakter waardevol. Schijnbaar moeiteloos slaagt hij erin dankwoorden, toespraken en voorwoorden (de meest brave, voorspelbare genres die er zijn) een onvervreemdbaar eigen stempel op te drukken - doordat hij inderdaad overal het zijne bij denkt. Want bij Mulisch zit het eigene niet zozeer in de persoonlijke of ongewone woordkeus, als wel in de bijzondere aard van de mededelingen, in de associaties en gedachtesprongen, in de fantasievolle ideeën.

In een bundel als *Bij gelegenheid* vinden we de toppen van een ijsberg, die als Mulisch' oeuvre algemeen bekendheid geniet. Veel klinkt vertrouwd, bijvoorbeeld wanneer Mulisch zichzelf niet zonder autobiografische koketterie presenteert als een 'tweede-generatie asyloeker en allochtoon', maar aan het vertrouwde en bekende wordt ook vrijwel steeds een kleine uitbreiding gegeven, een andere wending, een nieuw gezichtspunt. Niemand hoeft zich met deze bescheiden 'toppen' te vervelen.

Bewonderenswaardig is zijn vermogen historische gegevens op een verrassende wijze te combineren, zoals in de toespraak naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van *De Gids*, waarin ook aan de uitdrukking 'Nederland Gidsland' een nieuwe betekenis wordt gegeven. Mulisch schrijft: '1837 was het jaar waarin Nederland ongetwijfeld een grotere rol in de wereldliteratuur heeft gespeeld dan ooit daarvoor of daarna. In dat jaar namelijk schoot een Nederlandse gezantschapsraad in Sint-Petersburg Poesjkin dood. Gelukkig stelde Potgieter daar een krachtige daad tegenover en stichtte *De Gids*'.

Dezelfde mengeling van bravoure en verbeeldingskracht keert terug in de beste stukken van de bundel. Zo houdt Mulisch in zijn toespraak op de *Frankfurter Buchmesse*, toen Nederland en Vlaanderen daar *Schwerpunkt* waren, een pleidooi voor 'een soort literaire VN-missies', om te eindigen met de oproep, een parodie op de

slotzin van het Communistisch Manifest: 'Schrijvers, uitgevers, lezers aller landen, verenigt U!'

De Verenigde Naties inspireren Mulisch kennelijk, want ook het praatje van zeven minuten ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van deze organisatie behoort tot de hoogtepunten. Gevraagd om te spreken over de toekomst van de VN, verplaatst Mulisch zichzelf en zijn gehoor ongemerkt naar de toekomst, waarin de eenheid van de wereldbevolking eindelijk een feit is dank zij de dreiging van een 'kosmische zuivering' uit de ruimte.

De tekst is spel en ernst ineen, een dubbelheid die doorgaans de kracht uitmaakt van Mulisch' schrijven. Je zou het een uitvloeisel kunnen noemen van 'het lachen als programma', dat hij in zijn *Gids*-toespraak aanbeveelt. 'Het spel spelen volgens de regels, maar zonder uit het oog te verliezen dat het een spel is' - volgens hem is dit 'de enige manier waarop men nog met de traditie kan omgaan in dit deel van de wereld'. In zekere zin wordt hier de traditie ingelijfd bij zijn eigen schrijverschap, waarin het programmatische 'lachen' van meet af aan een cruciale rol speelt.

Wat Mulisch als schrijver gebruiken kan eigent hij zich toe, spelenderwijs, zoals het stadswapen van Haarlem dat hij in een handomdraai verandert in zijn eigen - imaginaire - familiewapen. Het is de houding van de buitenstaander, voor wie niets vanzelfsprekend is totdat het op de een of andere manier deel van hemzelf is geworden. Op dezelfde manier ziet hij in het feit dat Leonardo da Vinci in spiegelschrift placht te schrijven het 'bewijs' voor zijn stelling, dat de verhouding tussen wetenschap en literatuur er een is als die tussen het ik en zijn spiegelbeeld, tussen mij en hem, waarvoor Mulisch ongegeneerd het woord 'mem' munt - ter aanduiding van de degenen die zich, zoals Da Vinci en ook hij zelf, vrijelijk tussen wetenschap en literatuur bewegen. Uiteindelijk voegt de hele wereld zich naar zijn altijd alerte en grijpgrage fantasie.

Daarvoor krijgt de wereld het literaire werk terug, het oeuvre, en dat maakt de korte notitie over het inmiddels legendarische manuscript *De ontdekking van Moskou*, begonnen in 1961 maar nooit voltooid, tot de meest intrigerende tekst van de bundel. Telkens heeft Mulisch het manuscript opnieuw ter hand genomen, delen ervan zijn opgegaan in later gepubliceerde verhalen, en zonder deze vasthoudendheid zou hij naar eigen zeggen nooit op het idee van De aanslag zijn gekomen. Maar uit de notitie valt ook op te maken dat Mulisch zijn oorspronkelijke plan nog altijd niet heeft opgegeven. 'Ik vrees dat er nog een zevende en laatste versie ligt te wachten', besluit hij zijn relaas.

Ditmaal is het aan de lezer om er het zijne bij te denken en - vooral - nieuwsgierig te zijn.

(*de Volkskrant*, 1-12-1995)